

سرس مقاله

العاوی، عظیم‌ترین اثر پزشکی رازی

پنجم شهریور سالروز تولد دانشمند بزرگ محمدبن زکریای رازی و روز داروسازی ایران بر کلیه همکاران گروه پزشکی و به ویژه داروسازان عزیز مبارک‌باد. امید آن داریم که کلیه همکاران داروساز در پیشبرد امور دارویی کشور موفق بوده و خدمت به هموطنان را به ویژه در شرایط سخت اقتصادی و کمبودهای دارویی ناشی از آن را در سرلوحه کار خود قرار دهند.

الگو قرارگرفتن شخصیت بزرگی همچون رازی برای داروسازان کشور، این پیام را دارد که این قشر در هر شرایطی به دنبال کسب علم بوده و اندوخته‌های علمی را در جهت کاستن آلام دردمندان بکار می‌گیرند. تلاش و کوشش همه جانبه در راه اعتلای حرفه مقدس داروسازی و حل مشکلات مردم مستضعف از دیگر پیام‌های این انتخاب است.

شهریور ۷۳، شماره ۸، سال پنجم، رازی ۳

نشریه رازی در چند سال گذشته، با تمام توان سعی نموده که در راه اهداف متعالی فوق حرکت نماید و با معرفی آثار رازی و طرح مسائل گوناگون مربوط به دارو، گامی هر چند کوچک در این راه مقدس بردارد. در چارچوب این هدف و در سالروز تولد رازی، نیم‌نگاهی به زندگی پربرکت او انداخته و سپس به معرفی یکی دیگر از آثار باارزش این دانشمند بزرگ می‌پردازیم، تا با شناخت هر چه بیشتر او این مطلب که «رازی در میان بیگانگان آشنا و در میان آشنایان بیگانه است»، را بیرنگ نماییم. دانشمندان مختلف تعداد آثار و تالیفات رازی را مختلف نقل کرده‌اند. ابوریحان بیرونی متوفی به سال ۴۴۰ هجری قمری، تالیفات رازی را یکصد و هشتاد و چهار جلد ذکر می‌کند که پنجاه و شش کتاب آن مربوط به طب است. آقای دکتر محمود نجم‌آبادی که تحقیقات باارزشی در آثار رازی دارد، تعداد کتابهای او را ۲۷۱ جلد می‌داند.

مهمترین و مفصل‌ترین اثر رازی در طب، دایرةالمعارف الحاوی می‌باشد. این کتاب یک دوره کامل پزشکی تا دوران رازی است که در آن عقاید خود و پزشکان پیشین را نگاهشته و بررسی کرده است. الحاوی همچنین مشتمل بر تجارب شخصی و مشاهدات بالینی رازی است که طی طبابتش در بغداد و ری به گردآوری آن همت گماشت. این کتاب بزرگترین و معتبرترین تالیف رازی می‌باشد که مدت‌ها مرجع دانشجویان علوم پزشکی در دنیا بود. کتاب الحاوی که به گفته خود رازی حدود ۱۵۰۰۰ صفحه (با خط ریز) و مشتمل بر ۲۲ جلد بوده به بحث و بررسی موارد ذیل می‌پردازد:

مداوای بیماری، جراحی، ادویه و غذاها، داروهای ترکیبی، فن پزشکی، داروشناسی، وزن و مقیاس، تشریح، اسباب طبیعی در علم پزشکی، راهنمای پزشکی، نام و اصطلاحات پزشکی و مقدمات پزشکی. کتاب الحاوی نوشتاری ساده برای ثبت تجربیات پزشکی نیست، بلکه دایرةالمعارفی پزشکی است که در آن نه تنها به سادگی طرز تفکر عمیق علمی را می‌توان مشاهده کرد، بلکه روش بکار برده شده در تدوین کتاب نیز در تمامی آثار علمی دنیا

بکار گرفته می‌شود و به همین دلیل این کتاب بیش از پنجاه سال به عنوان یکی از مهمترین کتب درسی پزشکی فرانسه که زمانی مهد تمدن و فرهنگ اروپا بود و به ویژه در دانشگاه سوربن، تدریس گردیده است. این کتاب در سال ۱۵۴۲ میلادی پنج بار به زبان فرانسه تجدید چاپ شده و از عربی به زبانهای انگلیسی و لاتین نیز ترجمه و چاپ شده است.

نام دیگر الحاوی الجامع الکبیر یا الجامع الحاضر لصناعته الطب Liber Continens RAZIS می‌باشد. این مجموعه بعد از مرگ وی بوسیله شاگردانش جمع‌آوری شده و متأسفانه همه اجزاء آن در دسترس نیست. تنها منبع نسبتاً موثق آن کتابهایی است که بوسیله موسسه دائرة المعارف العثمانیه دانشگاه عثمانیه حیدرآباد هندوستان از روی نسخه منحصر به فرد کتابخانه اسکورپال اسپانیا اقتباس شده و به چاپ رسیده است. ادوارد براون درباره کتاب الحاوی می‌گوید:

«حاوی به واسطه حجم بسیار و مطالب مفصل، غالب نساخ پرکار را به وحشت می‌انداخت و کسی جز اغنیایی که از دوستان کتاب باشند نمی‌توانست کامل آن را تدارک کند.»

از دیگر خصوصیات کتاب الحاوی بحث درباره عقاید پزشکان معروف و به اصطلاح پایه گذار طب قدیم از آن جمله بقراط و به ویژه جالینوس بوده که در زمان وی و حتی تا مدت‌ها بعد از او فلسفه‌های رایج و شاید تنها فلسفه جالب به‌شمار می‌رفته و رازی در بحث‌های خود عده‌ای از آنها را آشکار و یا به‌طور تلویحی رد کرده است. تاکنون دو جلد از ۲۲ جلد کتاب الحاوی از روی نسخ موجود در کتابخانه حیدرآباد کن هندوستان، توسط جناب آقای دکتر سید محمود طباطبائی به فارسی ترجمه و به همت شرکت داروسازی الحاوی چاپ و منتشر شده است. ترجمه‌های منتشر شده مربوط به جلد اول و جلد بیست و دوم مجموعه الحاوی است که جلد اول مربوط به بیماریهای مغز و اعصاب و روان بوده و جلد بیست و دوم درباره روانشناسی و شناسایی واژه‌های ناشناخته مربوط به نام داروها، اندازه‌ها و پیمانه‌ها می‌باشد.

جلد اول مجموعه الحاوی که در مورد بیماریهای مغز، اعصاب و روان است شامل یازده باب می‌باشد که عناوین مهم مطروحه در هر باب به شرح زیر است:

باب اول شامل دو بخش است که در بخش اول سکته مغزی، فلج، لرزش، از بین رفتن حس در اندام‌ها و ... و در بخش دوم دردهای عصبی و ... مطرح شده است.

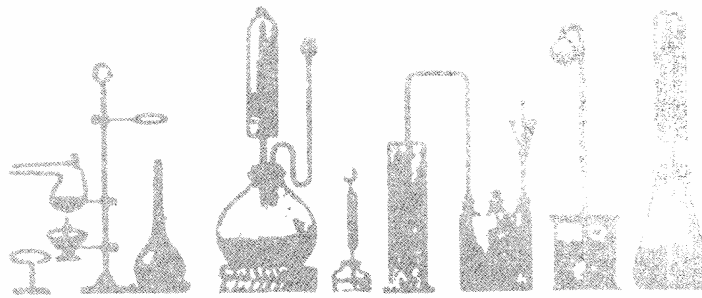
در باب دوم گیجی و سرگیجه، و در باب سوم مالیخولیا مورد بررسی قرار گرفته است.

مطالب مهم در باب چهارم به این شرح است:

آسیب‌های نیروهای سه‌گانه روانی یعنی تحمل، اندیشیدن و حافظه و آنچه باعث تقویت آنها می‌شود و آنچه که برای آنها و برای مغز و ذهن زیان‌آور است. خوابهای آشفته و عواملی که باعث سلامت خواب می‌شود.

اهم عناوین در باب پنجم بدین شرح است:

داروهای پاک‌کننده و سرکه به عنوان عطسه‌آور بکار می‌روند، موادی که منافذ مغز را باز می‌کنند، فواید عطسه‌آورها، پاک کردن سر از طریق سوراخ‌های بینی.

در باب ششم کجی دهان، در رفتگی آرواره و تشنج آن و در باب هفتم صرع، کابوس و تشنج کودکان و وحشت در خواب و در باب هشتم تشنج، تمدد و کزاز و در باب نهم یثرغس و در باب دهم جنون و آماس‌های گرم در سر آدمی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در آخرین باب یعنی باب یازدهم، سردرد، میگرن، بزرگی و تغییر یافتن شکل طبیعی جمجمه، تکان خوردن مغز در پی ضربه و جمع شدن آب درون جمجمه (هیدروسفالی)، بزرگی بیش از اندازه سر و ... مطرح شده است.

جلد بیست و دوم از دائرةالمعارف بزرگ الحاوی با عنوان داروشناسی و شناسایی واژه‌های ناشناخته مربوط به نام داروها، اندازه‌ها و پیمانه‌ها دارای عناوین زیر است:

کتاب داروشناسی پزشکی، آئین‌های داروشناسی و تهیه داروها، گفتار محمدبن زکریای رازی درباره شناسایی واژه‌های مربوط به نام‌ها، وزن‌ها، اندازه‌ها و پیمانه‌های ناشناخته‌ای که در کتابهای پزشکی آورده شده‌اند. در آخر نیز جدول‌های کتاب آمده است.

در بخشی از دیباچه این کتاب چنین آمده است: مهمترین دلیل انتخاب آخرین جلد از مجموعه ۲۲ جلد کتاب الحاوی، پس از انتشار جلد اول آن، اختصاص این جلد به دانش داروشناسی و داروسازی و مشتمل بودن بر بیش از هفت هزار واژه ناشناخته بود. بیشترین این واژه‌ها، بی‌نقطه و به زبان‌های قدیمی سریانی، هندی، یونانی و فارسی بوده، متأسفانه شناسایی آنها هم به زبان عربی، در بسیاری از موارد، چندان واضح و آشکار نبود و بنابراین نیازمند تحقیق و دقت فراوان برای شناسایی این واژه‌ها به زبان و در قالب اصطلاحات متداول بود و با این کار، که به جرأت می‌توان آن را در نوع خود بی‌نظیر معرفی کرد، کلید ورود به بیشتر منابع طب قدیم، در اختیار دانش‌پژوهان قرار گرفته و در حقیقت، گنجینه‌ای مشتمل بر بیش از یک هزار و دویست ماده از گیاهان و فرآورده‌های گیاهی کانی و جانوری دارویی، در اختیار دانش‌پژوهان و فرزندانگان شیفته تاریخ طب کشورمان قرار می‌گیرد.

گرچه ترجمه جلد‌های باقیمانده از دائرةالمعارف الحاوی کار آسانی نیست و نیاز به مترجمینی دارد که علاوه بر آشنایی با علوم پزشکی قدیم و جدید و تاریخ طب کشورمان باید به زبان فارسی و عربی تسلط کامل داشته باشند، اما ضرورت کار اقدامی عاجل را در این زمینه ایجاب می‌نماید. امید است با ترجمه باقیمانده این اثر ارزشمند، خدمتی بزرگ به عالم پزشکی کشورمان انجام گیرد و گامی دیگر در جهت شناساندن هرچه بیشتر رازی این دانشمند نابغه برداشته شود. انشاءالله

دکتر سیدمحمد صدر